

AXIOLOGICKO-MRAVNÁ DIMENZIA V KREATIVIZÁCI CHARAKTERU OSOBNOSTI

Martin Žilínek

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Anotácia: Štúdia sa zaoberá súčasným zintenzívňovaním záujmu filozofie výchovy, psychológie výchovy, mravnej výchovy, prosociálnej výchovy o fenomén „charakter“. Autor rozpracúva charakter ako základnú mravnú a prosociálnu kvalitu praktického života človeka. Analyzuje podstatu charakteru, funkciu hodnôt, funkciu svedomia, funkciu cností v morálnom a prosociálnom správaní osobnosti.

Kľúčové slová: charakter, etika, morálka, mravnosť, prosociálnosť, altruizmus, hodnota, múdrosť, cnosť, svedomie, vôľa, hodnototvorný proces.

Mravnosť chápeme ako zložitý jav ľudského života. Vzniká v aktívnej duchovnej tvorivosti človeka, je spätá s mnohostranným bytím človeka. Vždy je súvzťažná ešte s niečím, s čím koreluje osobitným, iba jej vlastným spôsobom. Mravnosť nemožno abstrahovať od praktických životných podmienok, lebo živé bytie morálneho vedomia človeka je zakorenené v kultúrno-civilizačnom svete a je k nemu obrátené. Vo svojej podstate je mravnosť prejavom zložitého vnútorného sveta človeka, hlbokou integritou vlastného sebauvedomenia, hodnotou samou osebe v spojení s vlastným správaním a činmi, so vzťahom k iným ľuďom a k ľudskej praxi (Žilínek, M., 1997).

Z hľadiska štruktúry osobnosti zasahuje mravnosť všetky sféry človeka. Jej účinnosť je podmienená optimálnou súčinnosťou kognitívnej, emotívnej a konatívnej stránky v každom prejave ľudského správania a konania. Mravnosť vo vzťahu ku štruktúre osobnosti vystupuje, ako najpodstatnejšia súčasť jej integrujúceho prejavu v podobe charakteru.

Pojem charakter pochádza z gréckeho „charassein“ – vyryť, vytlačiť a v gréčtine má význam „črta, znak, príznak zvláštnosť“. Do vedy a života pojem charakter zaviedol v 3. storočí pr. n. l. starogrécky učenec Theophrastos. Zachoval sa jeden Theophrastov malý traktát o charakteroch, v ktorom popisuje tridsať charakterov z hľadiska moralistu a satirika. Pred Theophrastom používal Aristoteles na označenie čínorodej stránky osobnosti slovo „étos“, ktoré značí mrav, zvyklosť, obyčaj. S týmto pojmom sa stretávame v Aristotelovej Etike, Rétorike a Poetike, čiže v tých dielach, ktoré obsahujú najviac charakterológie (Čáda, F., 1920).

Charakter v najširšom poňatí môžeme pokladať za integrovaný, relatívne stabilný, ale i dostatočne flexibilný súbor zásad a východísk správania uplatňovaných v konkrétnej životnej praxi. „Charakter je organický celok spojenia osobnostných kvalít človeka so sociálnym

prostredím za výrazného podielu systému vzdelávania a výchovy, ako aj pedagogických komponentov, t. j. návykov, zvykov, vzorov, ideálov, mravného presvedčenia, čo sa prejavuje v kvalite jeho činnosti, v medziľudských a sociálnych vzťahoch, v reálnych podmienkach osobného a spoločenského života“(Danek, J., 2000, s. 24).

Axiologická mravná štruktúra vo vzťahu k charakteru tvorí jeho základnú, determinujúcu pozíciu. Svet hodnôt neexistuje sám o sebe, bez človeka. Hodnotovosť do sveta prirodzenej duchovnej a materiálnej podstaty vnáša sám človek. On atribuuje i vo svojej vlastnej podstate elementy ľudskej morality. Konkrétny človek je vždy človekom ako autentická bytosť a teda aj „gruntovne“ ľudsky jedinečným. V jeho podstate spočíva schopnosť vlastného sebaurčenia, mravného rozhodovania, identifikácie sa s mravnými hodnotami a dosiahnutie mravnej identity. Človek je jediná bytosť, v ktorej sa vzťah k sebe samej manifestuje prostredníctvom reflexie, je slobodný a schopný sebaurčenia, ale zároveň i nesúci zodpovednosť.

Univerzálna ontologická personálna konštitúcia zblízuje i rozdeľuje ľudí. Hodnotová univerzalistická etická valencia, ak má byť akceptovaná, musí zodpovedať niečomu reálnemu – personálnemu bytiu v skutočnom ľudskom živote. Univerzálne hodnotovo-ľudské môže byť odhaľované a dosiahnuteľné v autentickom individuálnom živote človeka. Hodnotová akceptácia spôsobom vlastným a jedinečným pre danú osobu je základným a určujúcim realizáčnym axiologicko-etickým poňom.

Hodnototvorný proces je procesom aktívneho hľadania, objavovania a identifikácie. V životnej teórii a praxi sa otvára poznanie reálneho mravného života a iba v tejto hodnototvornej vzťahovosti môžeme stanovovať a uskutočňovať určitú edukačnú reflexiu.

Je významné v etickom rozvíjajúcom procese akceptovať väzbu totality a finality človeka k mravným hodnotám. Ako telesná a duchovná, slobodná a osobná bytosť vo svojich rozmanitých vzťahoch. Mravná hodnota v sebe zahŕňa všetky hodnotové oblasti človeka. Preto sa mravná hodnota javí ako „zásadne nadradená“ všetkým ostatným hodnotovým oblastiam. V oblasti nižších hodnôt, ktoré sa vzťahujú bezprostredne k určitému účelu – čo je príjemné, užitočne praktické, vitálne prospešné, sa snažíme získať hodnotu „pre seba“, aby sme dosiahli jej praktický úžitok.

V oblasti vyšších hodnôt – teda i mravných hodnôt – už nejde o to, aby sme hodnotu získali „pre seba“, ale aby sme ju prijali „pre ňu samotnú“, otvorili sa jej, aby sme sa ňou obohatili, aby sme otvorili svoju vlastnú „mravnú kreativizáciu“ a rozvinuli svoj mravný status. Každá „reflexia“ má do značnej miery hypotetický charakter vzhľadom na jedinečný uskutočňujúci sa sebarozvíjajúci proces každého ľudského bytia. Odhaľovanie tajomstva bytia, zmysel života, šťastia, lásky a dobra je späté s vlastným seba prekročením človeka, so schopnosťou transcencie.

Akceptácia mravných hodnôt je zložitý proces. Ak je „postavený“ len na zákonoch, princípoch a normách, mohol by viesť k regulatívnej schématickosti v medziľudských vzťahoch, jednoplošnosti /príkazov, zákazov a sankcionovaní/ a v nedostatočnej miere k rozvoju vlastných duchovno-morálnych potencialít a kompetencií každej osobnosti.

Zákony, princípy a normy určujú človeku čo musí robiť, resp., čo by mal robiť, hodnota však vedie človeka k istej činnosti. Preto akcentujeme axiologickú určenosť etických noriem, ich vstup a rozvinutie do hodnototvorného procesu. Aby sa ich potenciálna hodnotovosť stala reálnou mravnou hodnotou.

Autonómny mravne kreatívny internalizačný proces u osobnosti integruje v sebe rovinu racionality, spirituality, emocionality. Aj mravné hodnoty nepostihujeme len racionálnym poznaním, ako reálne veci, ale ich „cítíme“ teda aj iracionálnym spôsobom – „cítiením hod-

nôt“. Sú to „ideálne entity“, ktoré sú uvádzané do empirickej skutočnosti hodnotiacim úkonom, majú svoj výrazný prežívajúci hodnotiaci rozmer. Tieto stanoviská vo svojej náuke o hodnotách zastávali Maxe Scheler, Nicolae Hartman, Franz Bretano a iní.

Človek má právo na sebaurčenie. Priznať sa k svojim vlastným potrebám a hodnotám, prevziať zodpovednosť za seba a svoje správanie. Nájdenie vzťahu k sebe samému a k iným ľuďom, objavenie a nájdenie hodnôt pre svoj život utvára etickú podstatu vlastného sebaurčenia. V praktickej životnej konatívnej pozícii je bytostne späté s charakterom.

Charakter predstavuje skutočnú hodnotu človeka. V jeho integrujúcej podstate je „jadrom osobnosti“, jej mravnou stabilitou. Považujeme ho za základný hodnotiaci súd o človeku, akým vlastne je, ako sa prejavuje vo svojom správaní a konaní. Charakter osobnosti v určujúcej miere rozhoduje o mravnej rovine človeka a jeho hodnotách. Celková funkcia charakteru umožňuje vykonávanie funkcií, ktoré sú nevyhnutné v procese regulácie správania.

Ako konatívny výraz osobnosti predstavuje rozsiahly arzenál vonkajších aktuálnych prejavov, ktoré nemožno v úplnosti obsiahnuť a akékoľvek zjednodušujúce prístupy sú irelevantné. Charakter nemožno „kvantifikovať“ a triediť“ na jednotlivé časti s určitým počtom prvkov. Vždy predstavuje a prejavuje sa ako celok so svojim vlastným morálno-hodnotovým statusom. Nemožno neakceptovať i tú skutočnosť, že sú vlastnosti a kvality osobnosti, ktoré sú „eticky neutrálne“.

V našom predmetnom záujme vychádzame zo stanoviska, že charakter človeka je určovaný predovšetkým jeho hodnototvorným vzťahom k sebe samému, k iným ľuďom, ku svetu a životu. Tento vzťah nachádza svoje vedomé vyjadrenie vo vytvorenej axiologickej mravnej štruktúre, v jeho presvedčení, postojoch, názoroch, v emotívnom prežívaní a vôľových kvalitách osobnosti.

Axiologická mravná štruktúra vo vzťahu k charakteru je v realizačnej – činnostnej pozícii spätá s etickými cnosťami. Vo svojej podstate predstavujú „stelesnené“ mravné hodnoty, ktoré prežívame v konaní. Sú konatívnym elementom morálneho bytia v jeho v individuálnom rozmere. Významnými charakterovými morálnymi kvalitami.

Vzťahovotvorná funkčnosť ako najpodstatnejšia stránka charakteru, je spätá so zameranosťou osobnosti, svojráznym a subjektívnym duchovno-mravným prežívaním vzťahu človeka ku skutočnosti, ktorý je pre neho vlastný, príznačný, charakteristický. Každá vlastnosť charakteru nadobúda svoju kvalitu a význam v spätosti s inými vlastnosťami, v integrite celej identity osobnosti a vo vzťahu k jej prejavu v konkrétnej životnej situácii.

V bežnej sociálnej i pedagogickej komunikácii používame pojem charakter pre valorizáciu správania človeka, keď vyjadríme hodnotiaci súd slovami: „je to človek pevného charakteru“, „je to človek bezcharakterný“, „je to človek, ktorý nemá svoj vlastný charakter“. Vyhranenosť, ucelenosť a dynamickosť sú príznačné pre silu charakteru, jeho pevnosť a stálosť. Na človeka charakterného je vždy spoľahnutie. Menlivosť stanovísk je nezlučiteľná s charakterom. Obsah stálosti charakteru je spätý s mravnou podstatou. Charakterný je ten človek, ktorý sa v náročných situáciách vždy rozhoduje podľa mravných kritérií, podľa tých šľachetných kvalít charakteru, ktoré sú stálym nasmerovaním ku konaniu dobra.

Charakter predstavuje významný útvar riadiacich mechanizmov osobnosti. Svojim vplyvom v dynamike rozhodovania, najmä vo frustrujúcich životných situáciách plní funkciu určitého garanta, opierajúc sa o dospelosť a integráciu dosiahnutej kultúrno-duchovnej, vzdelanostnej a celej životnej múdrosti osobnosti. Je reprezentantom „ľudských kvalít osobnosti“

Vzťahovotvorná funkčnosť, ako najpodstatnejšia stránka charakteru, je spätá so zameranosťou osobnosti, svojráznym a subjektívnym duchovno-mravným prežívaním vzťahu človeka ku skutočnosti, ktorý je pre neho vlastný, príznačný, charakteristický.

Charakter vo svojom fyziologickom základe súvisí s psychickými procesmi a psychickými vlastnosťami osobnosti, najmä s temperamentom a jeho typovo kvalitatívnymi znakmi. Temperament predstavuje dynamickú stránku charakteru. Poznanie týchto vzťahov (typových znakov a druhov temperamentu) je potrebné z hľadiska účinného rozvíjania procesu utvárania mravného charakteru, rešpektovania prirodzených psychických daností osobnosti. Stabilizujúcu platformu charakteru utvára vôľa. Ako psychická vlastnosť osobnosti umožňuje vôľové konanie, vedomé dosahovanie cieľov. Sila vôle sa prejavuje v tom, ako človek dosahuje ciele, ako plní povinnosti, uskutočňuje predsavzatia, prekonáva ťažkosti a prekážky, ktoré mu vstupujú do cesty.

Pevnosť charakteru závisí od sily vôle. Mravno-vôľové vlastnosti tvoria súčasť charakteru. Tieto vlastnosti sú typické a vlastné každému jednotlivcovi. Človek so silnou vôľou sa vyznačuje vytrvalosťou, duševnou aktivitou a iniciatívnosťou, samostatnosťou, vnútorným chcením po dosiahnutí svojho predsavzatia. Ak sa vnútorná túžba a chcenie objavuje u človeka v hlbokom vedomom prežívaní a s plným vnútorným súhlasom sa rozhoduje pre určitý cieľ, tak rozširuje chcenie a vôľové konanie (vnútornú i vonkajšiu stránku vôľového procesu) o podstatný znak – „vnútorný súhlas“ duchovno-mravnéj subjektivity človeka.

Vôľu považujeme za chrbtovú kosť charakteru. Jeho pevnosť a stabilita sa prejavuje najmä v náročných životných situáciách. V správaní a konaní, ktoré si vyžaduje prekonanie ťažkostí a prekážok. Ako to človek dokáže, to závisí od jeho vôľového úsilia, od vedomia mravnéj povinnosti a záväznosti za splnenie svojich túžob, predsavzatí a cieľového zameralia, od mravnéj hodnotovej štruktúry a celkového mravného statusu osobnosti.

Vôľu, vôľové úsilie a vôľové konanie vo vzťahu k mravnosti, je bytostne späté s celým autoregulatívnym hodnotovým systémom osobnosti, nemožno ho oddeľovať, chápať a posudzovať ako samostatnú stránku psychiky človeka. Vôľové úsilie chápeme ako vnútorný rozkaz, daný sebe samému, urobiť všetko na dosiahnutie svojich cieľových zámerov. Je to mobilizácia duchovno-mravných, intelektových i fyzických síl človeka.

Vôľové kvality v procese mravnéj kreativizácie osobnosti majú významné postavenie. Ich rozvoj je spätý s ontogenezou mravného vývoja a s celým procesom utvárania identity osobnosti. Mravno-vôľové kvality sa rozvíjajú v činnosti, ktorá má príznačné vôľové konania, postupne náročnejšieho na vôľovú námahu (Nákonečný, M., 1995).

Charakter so svojou vnútornou štruktúrou mravných kvalít je významnou konštitutívnou stránkou osobnosti. Každá vlastnosť charakteru nadobúda svoju kvalitu a význam v spätosti s inými vlastnosťami, v integrite celej identity osobnosti a vo vzťahu k jej prejavu v konkrétnej životnej situácii. Do hodnotiacej štruktúry charakteru vstupujú tie vlastnosti, ktoré majú svoju dominantnosť, vyhranenosť a stálosť v správaní a konaní človeka. Všetky kvality a vlastnosti však môžeme hodnotiť iba v spätosti a na báze integrálnej celistvosti a identity každého jednotlivca.

Pôsobiace vplyvy z vonkajšieho prostredia sú rôznorodej kvality a osobnosť je nútená „reagovať“ z pozície úrovne vlastného charakteru, flexibilne voliť najoptimálnejšiu cestu vlastného potupu. Prejaviť svoj aktívny životný postoj, mieru ušľachtilosti, mravnéj vyspelosti, múdrosti a celkovej kultivácie (Pozri aj Čačka, O., 1997, s. 361 a i.).

Charakteristickým východiskom „ušľachtilosti“ prežívania a správania sa je, že sa opiera najmä o dosiahnutú múdrosť. Ide o „znovuobjavenie“ fenoménu múdrosti a jeho významného relevantného vzťahu k ľudskému charakteru. V pozoruhodnej štúdii I. Ruisel „Múdrosť

ako duchovná hodnota“ (1997) načrtáva v kultúrno-vývojovom komparatívnom kontexte poňatie múdrosti, ako univerzálnej ľudskej hodnoty. Podľa Oxford English Dictionary (1933) múdrosť predstavuje kapacitu optimálne usudzovať v problémoch týkajúcich sa života a správania, spoľahlivosť v usudzovaní pri výbere prostriedkov a cieľov, niekedy reprezentuje i zdravý rozum, najmä v praktických otázkach, v protiklade s hlúposťou.

Historický pôvod pojmu úzko súvisí s poznaním, osvietením, učením. Múdrosť poskytuje podklady pre šírenie žiaducich zvykov a foriem správania. Byť múdry znamená, že jednotlivec je schopný formulovať primerané úsudky: posudzuje adekvátne to, čo je v danom kontexte žiaduce alebo vhodné a podľa toho koná, vyberá a adaptuje najvhodnejšie prostriedky pre dosiahnutie cieľa. Charakteristika byť múdry a riadiť sa múdrosťou reprezentuje formy správania, ktoré sú sociálne pozitívne akceptované. Múdrosť súvisí s praktickým poznaním, s formovaním správania k vonkajšiemu svetu. Múdry človek je empatický, neobyčajne chápaný a otvorený k zmenám (Ruisel, I., 1997, s. 74 – 80).

Cnosť „praktickej múdrosti“ je základom všetkých cností. Limitujúce kvality múdrosti majú svoju procesuálne-realizačnú súvzťažnosť s etickými cnosťami. Cnosť sa prejavuje bezprostredne v správaní, v autentických životných situáciách. Je to pevné rozhodnutie nasmerovanie preukázať cnosť v zmysle praktickej múdrosti.

Cnosti vytvárajú širší limitujúci priestor ku konkrétnemu kontextu situácií kauzality, rozhodovania, situačnej modifikácii platnosti viazanosti morálnych normatívov. Cnosť „ponúka“ riešenie v istom obmedzení. Je to limitujúci priestor riešenia autentickej situácie na „imperatívnej“ pozícii: cnosti – múdrosti – dobra. V ich jedinečnej najoptimálnejšej súčinnosti.

Cnosti sú jedným z esenciálnych konštitutívnych fenoménov šľachetného charakteru osobnosti. Každá vlastnosť charakteru nachádza svoju kvalitu a význam v spätosti s inými vlastnosťami, v integrite celej identity osobnosti a vo vzťahu k jej prejavu v konkrétnej životnej situácii. Do hodnotiacej štruktúry vstupujú tie vlastnosti, ktoré majú svoju dominantnosť, vyhranenosť a stálosť v správaní a konaní človeka.

*

Ľudský charakter prináleží k najväčším životným hodnotám. Morálna dimenzia charakteru znamená v praktickom životnom nažívaní vývojový „posun“ od egocentrizmu k algocentrizmu, od egoistického k prosociálnemu správaniu. Práve morálny aspekt ľudského charakteru, či prekročenie, vzdialenie sa od egocentrizmu je späté so schopnosťou „otvoriť“ si cestu k inému človeku, zriecť sa vlastného blaha v prospech dobra inej osoby. V tomto poňatí má charakter i významnú dimenziu prosociálnosti.

Prosociálnosť má svoju špecifickosť a dominantnosť v sociálnom interpersonálnom vzťahovom rozmere človeka k človeku. Vychádza zo skutočnosti, že podstata nášho bytia sa prejavuje vo vzťahovosti, vzájomnej závislosti, v rozvinutosti medziľudských a sociálnych vzťahov. Prosociálnosť má svoj hodnotový rozmer spočívajúcom vo vzájomnom porozumení, opiera sa o humánnu súcit – „človeka k človeku“, kooperáciu, takt a jemnosť, schopnosť cítiť s druhým, sociálnym prežívaním, spolužitím. Sociálne správanie je najťažšou a súčasne jedinou relevantnou skúškou, ktorá preveruje kvalitu a charakter človeka.

Sociálne a morálne zrelá osobnosť prejavuje sa všeobecnou schopnosťou úspešne a efektívne integrovať sa so sociálnym prostredím, efektívne riešiť sociálne situácie, prejaviť všeobecnú schopnosť adaptovať sa na vzniknutú situáciu a zvoliť účinné postupy. Efektívnosť riešenia sociálnych situácií správania sa v konkrétnych podmienkach súvisí so zreteľom osobnosti, s pozitívnym rozvinutím jej charakteru.

Sociálna situácia je odhaľovaná prostredníctvom sociálnej zrelosti. Predstavuje globálny ukazovateľ toho, ako je jednotlivec spôsobilý vstupovať do sociálnej interakcie a riešiť sociálne situácie. Vo všeobecnej rovine chápeme „sociálnu a morálnu zrelosť“ osobnosti, ako spolupodieľanie sa na zodpovednosti v sociálnom živote /sharing/, nesie zodpovednosť za iných ľudí.

Koncepcia zrelosti osobnosti takmer bez výnimky obsahuje predpoklad kompetencie pre prosociálne správanie. Práve táto kompetencia sa ukazuje nevyhnutným predpokladom dosiahnutia celkovej zrelosti človeka s rozvinutým morálnym a prosociálnym charakterom. Tieto dve hodnotové dimenzie utvárajú komplementárny integratívny vzťah. V porovnaní so sociálnou reciprocitou, ktorá zriedka vedie k altruistickým postojom, môže sa sociálna zodpovednosť ľahšie stať interiorizovanou normou a viesť k altruistickým postojom. Sociálna zodpovednosť /najmä altruistická pozícia/ pramení z hlbokého pozitívneho vzťahu k druhému človeku, z uvedomenia si starostlivosti o jeho blaho a dobro.

Rozhodujúcou stránkou charakteru je mravná vychovanosť. Charakter sa vychováva a uštaluje v praktických činnostiach, v sociálnych vzťahoch, v interaktívnych medziľudských vzťahoch, v náročných i v konfliktných životných situáciách. Utváranie charakteru je späté s celkovým procesom kultúrnej kultivácie človeka, ktorý sa realizuje v individuálnom a v spoločenskom živote ako proces socializácie. V tomto procese z hľadiska utvárania celistvej štruktúry identity osobnosti má určujúci význam relevantná (a zámerná) výchovná činnosť a v jej základnej strategickej zameranosti sféra mravnej vychovanosti.

Utváranie charakteru je významne ovplyvnené „fungovaním“ postojov, hodnotiacich vzťahov a tieto sú rozvíjané primárne v procesoch výchovy. Hodnotenie významne prináleží k charakteru. Každá charakterová vlastnosť a každý charakter ako celok predstavuje určitú hodnotu a samotné charakterové vlastnosti môžu byť praktickou životnou hodnotou. Ľudský charakter prináleží k najväčším životným hodnotám (Nákonečný, M., 1995, s. 263).

Niektoré zvláštnosti a osobitosti prejavu charakteru sú eticky neutrálne, v prevažnej miere sú však späté a prepojené s aspektmi vlastnej osobnej morálky. Morálna dimenzia charakteru znamená v praktickom životnom nažívaní vývojový „posun“ od egocentrizmu k allocentrizmu, od egoistického k prosociálnemu správaniu. Práve morálny aspekt ľudského charakteru, či prekročenie, vzdialenie sa od egocentrizmu je späté so schopnosťou „otvoriť“ si cestu k inému človeku, zriecť sa vlastného blaha v prospech dobra inej osoby.

V celom sociálnom poli v pozadí prejavu charakteru vždy stojí vlastné dosiahnutie úrovne a kvality hodnôt a osobitá štruktúra hodnotového vedomia osobnosti. Tieto kultivované subjektívne štruktúry hodnôt sú tým najoptimálnejším kritériom svedomia (Čačka, O., 1997, s. 367). Podstatou morálneho charakteru je svedomie, na sebareflexii založené „internalizované morálne riadenie individuálneho správania“ (Anofreed. J., 1968). Svedomie je najintímnejším osobným regulátorom správania a konania človeka. Stelesňuje dominujúcu moc a záväznosť morálnej pohnútky a núti človeka byť morálne dôsledným. Svedomie je morálny súd nad sebou samým, ktorému človek podriadiuje svoj vnútorný svet.

V duchovnom svete jednotlivca potláča amorálne pohnútky a zabraňuje utváraniu amorálnych motivačných štruktúr. Vyjadruje pocit vnútorného uspokojenia alebo neuspokojenia a vystupuje vo forme hlbokých emocionálnych zážitkov. Negatívne zážitky sú zhodné s pocitom hanby a viny. Svedomie sa ozýva nielen keď človek urobí niečo čo nemal urobiť, ale i keď neurobil niečo, čo urobiť mal. V tomto zmysle svedomie vyjadruje konfliktogénnu povahu ľudskej psychiky (Nákonečný, M., 1995, s. 264).

Rozvinuté mravné svedomie je najpevnejšou zárukou ľudskej mravnej spoľahlivosti. U človeka, ktorý nemá vo svojom svedomí oporu, nemá pevnú eticko-hodnotovú štruktúru, dostatočne rozvinuté emotívne prežívanie, ťažko možno vytvoriť optimálne fungujúci auto-

regulatívny systém. Preto je také dôležité v procese mravnej kreativizácie v dostatočnej miere rozvíjať mravné svedomie. Redukcionizmus a neakceptovanie svedomia vedie k degradácii a k depersonalizácii celého duchovného sveta človeka.

* * *

Poznanie uvedených skutočností a ich chápanie a videnie v integrálnej štruktúre v prejave ľudského správania nám umožňuje pochopiť podstatu a funkčnosť utvárania charakteru v celom sociálno-výchovnom poli. Za významné pokladáme:

- Pochopiť charakter ako stredobod osobnosti, ktorý vždy predstavuje a prejavuje sa ako celok so svojím vlastným hodnotovým statusom;
- Pochopiť charakter ako bezprostredný činnosť výraz osobnosti vychádzajúci zo stabilných, ale i dostatočne flexibilných zásad a princípov správania, uplatňovaných v konkrétnych životných situáciách;
- Najpodstatnejšou hodnotovou súčasťou charakteru je mravnosť. V činnostnej praktickej pozícii mravnosti, ako základnej stabilizujúcej kvality mravného života nám vystupujú v štruktúre charakteru morálne cnosti. Zmysel renesancie cností má určujúcu väzbu s morálnym charakterom, ako živým vedomím môcť konať „dobro“/presnejšie „dobrá“, ako základ spôsobilosti morálne uvažovať, rozhodovať a konať v autentických životných situáciách v ktorých sa človek nachádza;
- Široko integrujúcu bazálnu rovinu charakteru tvorí múdrosť. Ide o posun, o „znovuobjavenie“ tejto duchovnej hodnoty, ktorá sa prejavuje v celom charakterotvornom procese, v tvorbe úsudku, voľbe a spôsobe adekvátnych reakcií riešenia situácií, voľbe prostriedkov a postupov pri dosahovaní cieľov. Cnosť praktickej múdrosti je základom všetkých cností;
- Charakter má svoj výrazný rozmer prosociálnosti. To sa prejavuje v celom sociálno-výchovnom spoločenstve, v integrácii so sociálnym prostredím, vo vzťahovosti, vzájomnej závislosti, v spolunažívaní a v rozvinutosti medziľudských vzťahov. Nie iba prosociálnosť, ale cnosť a cnosťnosť je pojem v určujúcej miere vzťahový, nie reflexívny, zameraný nie do „vnútra“, ale „von“ na medziľudské vzťahy;
- Určujúcim regulatívnym článkom morálneho charakteru je svedomie. Väzba svedomia s rozhodovaním, riešením situácií a celkovým konatívnym prejavom vo významnej miere „zrkadlí“ celú šírku „dobier“ a „cností“ charakteru i celý hodnotový status človeka;
- Proces výchovy charakteru má personalizačný i socializačný rozmer. V odbornej edukatívnej pozícii významná kompetentnosť prináleží v jej praktickej realizácii mravnej a prosociálnej výchove. Pomocou svojho vlastného inštrumentária, otvorenosti a dynamike svojich kurikulárnych štruktúr, modernej vyučovacej technológie, stratégií, metodík a praktík zážitkovo-činnostnej a morálno-usudzovacej povahy, môže mravná a prosociálna výchova efektívne rozvíjať celý charakterotvorný proces. Napomáhať deťom i dospievajúcej mládeži objavovať vlastnú cestu mravného života, cnosťného správania a konania v zmysle praktickej múdrosti /v zóne každodenného života/.

Použitá literatúra

- ČAČKA, O.: *Psychologie vrstev duševního dění osobnosti a jejich autodiagnostika*. Brno : MU, 1997.
- ČÁDA, F.: *Etika individuální*. Praha : Dedičství Komenského, 1920.
- DANEK, J.: *Společnost a výchova charakteru*. Bratislava : ELÁN, 2000.

- GRÁC, J.: *Psychológia mravnosti v teoretických a empirických analýzach*. Trnava : TU, 2008.
- JABLONSKÝ, T.: *Cooperatívne learning in schol education*. Krakow : Fall, 2006.
- KLČOVANSKÁ, E.: *Hodnoty a ich význam v psychológii*. Trnava : TU, 2005.
- NÁKONEČNÝ, M.: *Psychologie osobnosti*. Praha : Academia, 1995.
- Oxford English Dictionary. Oxford : The Clarendon Press, 1933.
- POSPÍŠIL, J.: Etická paradigmatá a současná výchova. In: *Výchova, škola, spoločnosť – minulosť a súčasnosť*. Bratislava: UK, 2007, s. 211-215.
- POSPÍŠIL, J.: Filozofická východiska cílu výchovy a vzdelávani: Olomouc : Hanex, 2009.
- PIEPER, J.: *Ctnosti*. Praha : ČKA, 2000.
- ROTTER, H.: *Osoba a etika*. Brno : CDK, 1997.
- RUISEL, I.: Múdrosť ako duchovná hodnota. In: *Duchovný rozmer osobnosti. Interdisciplinárny prístup* (Ed. M. Stráženeč), Bratislava : ÚEPs SAV, 1997, s. 74-80.
- RUISEL, I.: *Inteligencia a myslenie*. Bratislava : Ikar, 2004.
- SMREKOVÁ, D. – PALOVIČOVÁ, Z.: *Dobro a cnosť*. Bratislava : IRIS, 2003.
- ŠARNÍKOVÁ, G.: *Budú cnosť v budúcnosti? O výchove k cnostiam*. Ružomberok : Verbum-KU, 2011.
- ŠARNÍKOVÁ, G.: Život v spoločnosti – láska či prosociálnosť? In: *Edukacja Działania Społeczne* (Wojcik, W., Lalíková, E. eds.). Bielsko-Biala : ATH, 2008, s. 37-43.
- ŽILÍNEK, M.: *Étos a utváranie mravnej identity osobnosti*. Bratislava : IRIS, 1997.
- ŽILÍNEK, M.: Esenciálne fenomény kultivácie človeka v novom tisícročí. In: *Fyzika a etika V. Poznanie, veda a spoločnosť*. (Miháliková, I., Turčan, C., eds.). Nitra : UKF, 2011, s. 367-376.

SUMMARY

The study deals current intensification of philosophy education, psychology educational, moral education, prosocial education in phenomenon "character". The author presents character than essence of moral and prosocial quality in practical human life. He analyses the substance of character, the function of values, the function of virtues, the function of conscience and moral and prosocial behaviour of a man .